

SAOL SCOLÓIGE

Seán Ó Conghaile

Sé bliana d'aois a bhí mé nuair a thosaigh mé ag dul ar scoil. B'iondúil gurb iad an chuid ba shine den mhuirín a thionlacadh an chuid ab óige chun na scoile. Bhí an scoil i bhfoisceacht leathmhíle don teach inar tógadh mé.

Scoil náisiúnta Shailearna a thugtaí uirthi, mar gur Sailearna an t-ainm a bhí agus atá ar an dúiche ina bhfuil sí suite. Beirt mhúinteoirí a bhí ag múineadh inti. Micheál Ó Maicín, as Contae Mhaigh Eo a bhí ina phríomhoide agus ba é Muiris Ó Catháin as Contae Chiarraí a bhí mar chúntóir aige. Ceithre sheomra ranga a bhí sa scoil ar fad - dhá sheomra do na buachaillí agus dhá sheomra do na cailíní. Ba í bean Mhichíl Uí Mhaicín an príomhoide i scoil na gcailíní agus bhíodh cúntóirí éagsúla aici. Bhí áras cónaithe ag an Maicíneach agus ag a bhean in aice na scoile.

Sa mbliain 1885 a tógadh scoil Shailearna. Níor theastaigh aon tionlacan uaimse ó bhí mé bliain ag dul ar scoil; bhí mé féin in ann mo bhealach a dhéanamh i gcuideachta ghasúir na comharsan.

Cheannaigh mo mháthair mála beag scoile dhom le haghaidh mo chóipleabhar agus mo pheann luaidhe. Bhíodh sclátaí againn agus píosáí cailce an chéad bhliain ar thosaigh mise ag dul ar scoil, le figiúirí a dhéanamh, agus bhíodh muid ag tarraingt léaráidí as leabhar a thugadh an máistir dúinn.

Trí Bhéarla a bhíodh an chuid ba mhó de na hábhair sa scoil an t-am sin, ach bhíodh Gaeilge á múineadh freisin - gramadach, scríobh agus léamh na Gaeilge. Ach ba é an Béarla a bhí in uachtar faoi reimeas Shasana.

Bá í an Ghaeilge gnáth-theanga na teaghlaigh i dtús an chéid seo, céis moite de na múinteoirí, na póilíos, na siopadóirí agus corrdhream eile a tháinig isteach ó áiteanna cuideáin. Bhí tuiscint mhaith ag cuid mhór den phobal ar Bhéarla ach ní bhíodh á labhairt ar leac an teallaigh.

Nuair a bhí mé tuairim is naoi mbliana d'aois, bhíodh orm dhá fhód móna a thabhairt chuig an scoil gach uile mhaidin, agus ba é an scéal céanna é ag daltaí eile nó gur thosaigh corr-thuismitheoir ag tabhairt carr móna chuig an scoil in omós a gcuid gasúir. I sáinn, a bhí i bpóirse ag éadan na scoile, a chuirte an mhóin.

Gach uile mhaidin, sheasadh an múinteoir ag doras na scoile agus thógadh sé an dá fhód móna ó na gasúir. An té nach mbíodh an mhóin aige, gheobhadh sé dhá bhuille de stropa leathair sna lámha. Bhí sé crua ar ghasúir leabhra

Béarla a léamh ná a thuiscint mar nach raibh aon chleachtadh acu ar an teanga sa mbaile. Ní raibh locht ar bith agam féin ar an mBéarla de réir mar a bhí mé ag teannadh amach sna ranganna, cé go dtagadh sé deacair liom mo theanga a chasadh ar chuid den Bhéarla.

Lampaí beaga stáin a bhíodh lasta sa gcisteannach agus iad crochta ar bhaic an tsimléir. Ola mhór pairifín a bhíodh á dó sna lampaí seo, agus bhíodh deatach an diabhair uathu agus boladh gránna na hola uathu. Ansin, tháinig lampaí a mbíodh glób gloine orthu. Ba mhór an feabhas iad seo, agus go deimhin féin cheap na daoine go mba soilse na bhflaitheas a bhí lasta, de bharr an tsolais bhreá a chaitheadh siad ar fud na cistiní. Maidir leis an leictreachas ní raibh aon chaint ar a leithéid. Bhíodh giúsach á dó freisin agus ba mhaith an solas a thugadh sí.

Tuairim a deich nó a haon déag de bhlianta a bhí mé nuair a ceapadh mé féin agus beirt ghasúir eile mar fhriothálaithe Aifrinne. Ba céim chun cinn é sin do ghasúir óga scoile an t-am sin. Chuir friotháil an Aifrinne gus agus fearúlacht ionainn.

B'iondúil go dtagadh séiplíneach nua sa bparóiste gach aon tríú nó ceathrú bliain. Sagairt óga ab ea iad sin agus bhí sé an-éasca freastal orthu agus Béarla a labhradh siad i gcónaí. Thug sé sin deis dúinne an beagán Béarla a bhí againn a chuir i gcion.

Ach ní bhíodh sé an-éasca cuid de na seansagairt pharóiste a bharraíocht go minic. Mura mbeadh siad i ngiúmar ní thógfadh sé i bhfad salach othru leibhit a thabhairt ar pholl na cluaise do ghasúir ar bheagán údair. Chaith mé coirintín maith mar fhriothálaí Aifrinne agus ba mhinic a rinne mé sin ar chruóg agus mé fásta suas nuair nach mbeadh buachaill altóra thart.

Bhí an t-ochtú rang sa mbunscoil le mo linnse. D'fhan mé ag dul ar scoil nó gur chríochnaigh me sa rang ab airde. Bhí an chéad chogadh domhanda beagnach thart faoin am ar chríochnaigh mé mo chuid scolaíochta. Is beag caint a bhí ar mheánoideachas an t-am sin ná ar scoláireachtaí. Cé gur iarr an máistir orm fanacht tamall eile ar scoil, níor ghéill mé dhó mar go raibh mé suite im' scorach óg agus ag tosú ag déanamh fear díom féin. An dream a bhí in acmhainn chuir siad a gclann chuig meánscoil. Níor mhaith le mo mhuintir go bhféadfaí an baile mar nach raibh aon mhac eile le mo áit a thógáil, bhí na cailíní ar imirce. Iníonacha ab ea an chuid ab óige.

Scéalaí Trí Shúile Bailitheora

Maitiú Mór Ó Tuathail & Colm Mac Gill Eathain

Chaith an tAlbanach, Colm Mac Gilleathain, tréimhsí i dtús na ndaicheadaí san aois seo caite ag bailiú béaloidis i gceantar Indreabháin agus ba bailitheoir lánaimseartha le Coimisiún Béaloideas Éireann é nuair a d'fhág sé an áit i samhradh na bliana 1946. Luigh sé isteach go héasca le saol na ndaoine – thugtaí ‘Colm na nAmhrán’ air – agus d'éirigh thar barr leis ina chuid oibre. Is léiriú ar sin na cheithre mhíle éigin leathanach a bhreac sé sa tréimhse sin agus atá ar caomhnadh anois i gcartlann Roinn Bhéaloideas Éireann (CBÉ), An Coláiste Ollscoile, Baile Átha Cliath. I measc na seanchaithe ar thóg sé ábhar uathu bhí Maitiú Mór Ó Tuathail, as na Creagáin a bhfuil breis is míle leathanach dá sheanchas i gcartlann CBÉ. Is é Colm a bhreac síos thart ar ocht gcéad leathanach den ábhar seo agus thóg Brian Mac Lochlainn, bailitheoir lánaimseartha eile de chuid an Choimisiúin, an chuid eile de.

D'fhág Colm an ceantar i samhradh na bliana 1942 ach d'fhill sé ar ais ar feadh tamaill ghearr i mí na Samhna 1944. Le linn dó bheith ar an turas sin a bhreac sé síos an cuntas seo ar Mhaitiú a bhí amach go maith sna blianta an uair sin agus a fuair bás an bhlian dár gcionn. Cuirtear cuid den chuntas sin i gcló anseo thíos agus is breá an léiriú a thugann sé ar an seanchaí féin, ar nós na cuartaíochta agus ar obair an bhailitheora.

“Tá Maitiú mar a chéile i gcónaí. Shílfeá nár tháinig aon aois air ó chonaic mé é roimhe seo. Chuas siar aréir ag breathnú air agus tá sé chomh haerach is a bhí ariamh. Tá neart seanchais agus scéalta aige nár thug mé liom chor ar bith fós. Mar sin táim ag dul siar go dtí é arís mar bhí go leor le rá aige aréir nár chuala mé ag aon duine ach é féin. Níl sa teach anois ach Maitiú agus a bhean, seanbhean lách atá tuairim ochtó sé bliana d'aois. Tá

Maitiú agus a bhean ina gcónaí i dteach ceann tuí giota beag ó thuaidh den mbóthar mór a théann siar tríd na Creagáin go Conamara Thiar. Tá an teach ar thaobh na láimhe deise is tú ag dul siar go Ros an Mhíl. Tá iníon le Maitiú ag obair thall i Sasana agus tá mac leis pósta ar an mbaile céanna.

Nuair a bhuaileas isteach chuig Maitiú aréir chuir sé féin agus a bhean an-fháilte romham mar ní raibh a fhios acu chor ar bith go raibh mé tagtha chuig an taobh tíre seo. Ba gearr a bhíos istigh acu nó gur tráchtadh ar scéalta agus seanchas. Thug mé faoi ndeara go raibh an chuimhne ag Maitiú chomh maith céanna agus a bhí ariamh. Tá an glór breá céanna aige i gcónaí agus tá sé éasca rudaí a bhreacadh síos uaidh. Thaispeáin mé dó paidreachaí a bhailigh mé an samhradh seo thuas i dTeileann i dTír Chonaill, agus chuir siadsan paidreachaí eile i gcuimhne dósan.

Scríobh mé síos uaidh dhá phaidir a bhí aige agus d'inis mé dó ansin go rabhas ag tóraíocht seanchais agus scéalta faoi Fhianna Éireann. Thug sé dhá ghiota beag eile dom ach is gearr a bhíomar ag scríobh nuair a tháinig beirt bhuachaill óg isteach chuige, beirt den dream céanna a thagadh isteach chuige nuair a bhíos anseo cheana dhá bhliain ó shin.

Buachaillí óga as an mbaile sin iad a thagann ar cuairt chuig Maitiú agus a bhean chuile oíche ó thosaigh siad ag teacht ar cuairt chucu blianta ó shin. Tagann siad i gcónaí tuairim a hocht a chlog san oíche. Tugann siad móin isteach agus cuireann siad caoi ar an tine an chéad uair. Ansin suíonn chuile dhuine acu mórthimpeall na tine agus tosaíonn Maitiú ag cur síos ar chúrsaí an tsaoil mhóir, an cogadh agus an obair a bhíodh ar siúl amuigh, an nuacht a thugann daoine leo as Gaillimh agus as Conamara Thiar. Fear é Maitiú atá ábalta cuimhniú ar chuile fhocal a chloiseann sé ó dhaoine is cuma más fada gearr ó shin a chualathas iad ... Nuair a bhí Maitiú réidh le cúrsaí fánacha an tsaoil, thosaigh sé ag caint ar na daoine láidre a bhí i gConamara fadó. Chaintigh sé faoi Pháraic Labhráis, faoi Tomás Rua Mac Donnchadha agus faoi Mhaitias Ó Dubháin.

Faoi seo níor fhéad mé cur isteach ar Mhaitiú agus iarraidh air na scéalta a inseacht go mall sa gcaoi go bhféadfaí iad a bhreacadh síos mar bhí an scéalaíocht anois faoi lán tseol aige agus ba mhór an feall cosc a chur air. Nuair a bhí cuid mhaith inste aige faoi na gaiscígh a bhí i gConamara títimpeall céad bliain ó shin, tharraing sé anuas Fianna Éireann arís. Thrácht sé ansin ar an gcláiomh a bhí ag Goll mac Morna — bhí tonna meáchan ann. Thosaigh sé ansin ar scéal faoin Dáire Donn a bhí ag troid le Fianna Éireann. Ansin arís bhí scéal eile aige faoi Chaol an Iarainn.

Tá an méid sin seanchais le scríobh fós agam, ach aréir níor fhéad mé ach cnámh gach scéil a bhreacadh síos sa gcaoi go gcuirfinn i gcuimhne dó iad arís. Faoin am seo bhí sé fiche roimh a deich san oíche agus ó bhí aistear dhá mhíle le siúl agam, d'fhág mé slán acu ach gur gheall mé go dtiocfaínn ar ais arís luath sa lá ar an Aoine ina dhiaidh sin. ‘Bí anoir chomh luath agus is féidir leat,’ a deir Maitiú, ‘agus má bhéas an lá go breá is é an áit a ghabhfás muid, síos ar na

ADHMAID TEO.

Casla, Conamara, Co. na Gaillimhe.

Fuinneoga, Doirse, Troscáin.

Fón: (091) 572290